

K aktuálním úkolům filosofie a sociologie v ČSSR

Ve dnech 10. — 11. dubna proběhl v Solenici celostátní seminář komunistů, pracovníků v oblasti filosofie a sociologie. Seminář uspořádaly presidium Československé akademie věd a oddělení školství a vědy ústředního výboru KSČ.

Hlavní referát přednesl prorektor Vysoké školy politické ÚV KSČ prof. ing. Ladislav Hrzal, CSc.

Teze referátu:

1. XIV. sjezd KSČ vytyčil základní směrnice pro oblast společenských věd. Ideologické plénium v říjnu minulého roku tyto směrnice dále konkretizovalo. Pro filosofii, sociologii a vědecký komunismus z těchto stranických jednání vyplývá především další konkretizace a specifikace, která by respektovala místo daných společenskovo vědních disciplín v celkovém systému věd i jejich současný stav a dosavadní vývoj.

Jestliže se na vědu jako celek vztahuje teze rezoluce XIV. sjezdu KSČ, kde je zdůrazněno, že „v třídně rozděleném světě vystupuje do popředí ideologická funkce vědy“, pak to platí zejména pro společenské vědy, a zvláště pak pro filosofii, sociologii a vědecký komunismus. Stejně obecně platné je i to, že — jak je uvedeno v rezoluci XIV. sjezdu — boj s revizionismem, buržoazními a maloburžoazními koncepcemi je nutno vést na základě rozvíjení teorie marxismu-leninismu a jednotlivých společenskovo vědních oborů z něho vycházejících. Předním úkolem je proto formovat marxisticko-leninské síly a zaměřit společenskovo vědní frontu na řešení aktuálních otázek socialistické výstavby.

Pro práci celé teoretické fronty mají stěžejní význam dokumenty XIV. sjezdu KSČ. Ideologické plénium v říjnu minulého roku znovu připomnělo význam *Poučení* pro teoretickou práci. *Poučení* bylo veřejnosti i filosofové a sociology přijato především jako politický dokument; jde nyní o to pracovat s ním jako s jiným trvale platným materiálem, jehož každá teze dává inspirující podnět pro vědeckou práci.

2. Zásadová kritika buržoazní a maloburžoazní revizionistické ideologie.

Stejně jako pro celou společnost i pro filosofii, sociologii a vědecký komunismus platí, že v prvním období konsolidace po r. 1969 bylo nutno především se zásadně oddělit od nemarxistických teorií a tendencí a zaměřovat se v první řadě na kritiku zjevných protimarxistických a protisocialistických tendencí v těchto oborech. V současném období vystupuje do popředí dvojediný úkol: Na jedné straně prohlubovat principiální kritiku nesprávných názorů a reagovat na teoretické změny současného antikomunismu, bojovat proti revizionistické falzifikaci marxismu-leninismu zejména v těch otázkách, které v krizovém období postavily na pořad dne pravicově oportunistické a revizionistické síly. A na druhé straně tvořivě rozvíjet marxismus-leninismus a pozitivně řešit ty teoretické úkoly, které s sebou přináší výstavba socialismu.

Předpokladem pro pozitivní řešení úkolů v marxisticko-leninské sociologii, filosofii a vědeckém komunismu je proto konkrétní kritická a sebekritická analýza nesprávných tendencí, které se v minulosti v těchto disciplínách vyskytly.

Základní analýzy byly provedeny. Shrňme-li závěry z těchto analýz, dospíváme k tomu, že faktory pronikání buržoazních a revizionistických idejí do společenských věd spočívaly v nedůslednosti a neprincipiálnosti v politickém boji proti oportunismu a revizionismu a v ustupování tlaku různých „liberalizujících“ skupin; ve falešném pochopení hesla dialogu marxismu s jinými ideologiemi; v pokusu zneužívat

vědeckotechnických změn k „modernizaci“ marxismu. Pseudoradikální kritice socialismu z pozice „humanistického“ socialismu se dostávalo stále více místa i ve stranických materiálech.

Analýza ideologického rozkladu ukazuje na společné rysy v různých společenských vědách: deideologizace vědy směrem k pozitivismu, obrat k všelidským problémům, k tzv. světové vědě, zužování vědy na omezenou specializaci; kritika marxisticko-leninské filosofie z pozice pozitivismu či radikálního antropologismu; deformace sociologie na empiricko-pozitivistickou nebo spekulativní čbečnou disciplínu; přetváření politických věd v ideologický nástroj „modelování“ socialistického politického systému ve směru k politickému pluralismu; všeobecné popření třídního východiska.

Boj proti nositelům revizionistických a buržoazních idejí byl dokončen politicky, byla prokázána politická škodlivost jeho působení. Byly vytvořeny základní analytické studie k argumentovanému kritickému hodnocení revizionistických teorií. Významně pomohla práce s vědci socialistických zemí, především SSSR (symposium Ústavu marxismu-leninismu a Vysoké školy politické ÚV KSČ o boji proti antikomunismu, práce problémové komise akademií věd k otázkám ideologického boje, vědecká konference o vedoucí úloze dělnické třídy, československo-sovětské symposium k práci připravené Ústavem pro filosofii a sociologii ČSAV ke kritice Frankfurtské školy a jejího vlivu na revizionismus v Československu). Další systematický rozvoj kritiky předpokládá chápat kritiku buržoazních teorií jako neoddělitelnou součást pozitivního výzkumu a v určitém smyslu jako jeho předpoklad. To se týká především všech úkolů zařazených ve státním programu základního výzkumu na léta 1971–1975.

V souvislosti s přenesením třídního boje do ideologické oblasti je nutné počítat se zintenzivněním ideologické diverze proti socialistickým zemím. Jde o pokusy o ofenzivu při vnášení idejí, hodnot, vzorů „amerického způsobu života“ konzumní společnosti do socialistických zemí a o další pokusy o uplatnění konvergenční teorie v souvislosti s dezinterpretací vědeckotechnického pokroku. Společnou základnou

antikomunistické strategie zůstává i nadále nacionalismus a antisovětiismus.

Určitá vědecká specializace na kritiku buržoazních ideologií je nezbytná jako předpoklad jejich fundované znalosti, předvidání strategických obrátů antikomunismu a včasného reagování na ofenzivní akce.

Významnou úlohu v koordinaci práce v této oblasti (ve společenských vědách) by měla sehrát *komise pro kritiku buržoazní ideologie*, v níž jsou zastoupeny všechny společenskovědní ústavy akademie věd, včetně Slovenska, a stranická a státní pracoviště. Zatím je nedostatečná spolupráce s pracovišti vysokých škol.

3. Dialektický a historický materialismus tvoří teoretický, světonázorový a metodologický základ marxismu jako revolučního učení, které vyjadřuje historické zájmy dělnické třídy. Dialektickomaterialistické pojetí světa nesmí ustrnout v dogma, ale musí být chápáno jako návod k činnosti, jako všeobecná metoda revolučního poznání a přetváření světa. Právě v tom je základ jednoty filosofie jako teorie a revoluční praxe. V marxisticko-leninské filosofii vystupuje do popředí jednotu světonázorové a metodologické, ideologické a poznávací funkce, nelze je vzájemně zaměňovat, ale nelze stavět jednu proti druhé, či je od sebe odtrhávat.

Je známo, že Marx i Engels stejně jako Lenin odhalovali za abstraktními filosofickými tezemi a závěry jejich třídní, ideologický smysl, jejich stranickost. Svého času učinil V. I. Lenin důležitý závěr, že „právě z prudkých změn, které prodělává moderní přírodověda, se rodí vesměs reakční filosofické školy a školičky, směry a směřičky“.

Počínaje teoretickým vyvrácením nacionalismu v knize *Kdo jsou „přátelé lidu“ a jak bojují proti sociálnímu demokratům*, Lenin rovněž odhalil teoretickou a metodologickou povahu buržoazního pojetí lidských dějin, sociologie, politické ekonomie, historiografie apod.

V současných podmínkách prudkého vědeckotechnického rozvoje, který stále rychleji a hlouběji proniká do celého životního procesu společnosti, vystupuje do popředí fakt, že bez „solidních filosofických základů“ nemůže obstát ani jedna z důležitých oblastí lidské životní činnosti v boji proti náporu buržoazních idejí.

Světónázorový a metodologický význam kategorií materialistické dialektiky spočívá v tom, že odrážejí nejobecnější a nejpodstatnější vlastnosti a vztahy objektivní skutečnosti. Systém kategorií marxistické filosofie nutno chápat jako výsledek neustálého zkoumání vývoje přírodních a společenských věd, objektivní skutečnosti, veškeré lidské praxe. Pokud je tento požadavek realizován, nabývají kategorie všeobecného významu. Proto úkolem marxistických filosofů je hluboká analýza filosofických kategorií v souvislosti se všemi základními převraty ve vědě i společenské praxi.

Dynamika soudobého vědeckotechnického pokroku spolu se sociálními přeměnami probíhajícími v soudobém třídně rozděleném světě vyžaduje hlubokou marxistickou, filosofickou, kategoriální analýzu, uskutečňovanou v principiální linii materialisticko-dialektického zevšeobecňování soudobé vědy i praxe. Opuštění této linie vede zpět k jednostrannému zdůrazňování těch či oněch kategorií a k jejich jednostranné interpretaci v duchu buržoazního myšlení. Jak ukázala naše nedávná zkušenost, vede i v našich podmínkách k opuštění dialektickomaterialistické konkrétnosti a určitosti, jež v sobě zahrnuje také společenskotřídní determinovanost, k dezinterpretaci celé řady základních kategorií. Tento osud postihl např. kategorii „praxe“, kategorii „člověka“, „odcizení“, „subjektu“, „svobody“ atd. V *existencialisticko-antropologicky* laděné revizi marxismu se výrazně projevil typický buržoazní individualismus.

Rozvoj socialismu a vědeckotechnické revoluce staví do popředí nové otázky vztahu člověka a společnosti, nové problémy související s historickým subjektem revolučních změn. Všechny tyto otázky se v soudobém třídně rozděleném světě projevují rozporně. V souvislosti se současným vývojem socialismu je nutno postavit do centra pozornosti otázky spojené s formováním nové materiálně technické báze budoucí komunistické společnosti, nových společenských vztahů a procesů probíhajících ve vědomí lidí. V této souvislosti vystupuje do popředí nutnost prohlubovat zkoumání vztahu společenského bytí a společenského vědomí, svobody a nutnosti, mas a osobností, úlohy subjektivního faktoru ve vztahu k přírodně historickým

zákonitostem společenského pohybu, hodnotových orientací, životního způsobu, individua a kolektivu a individua a společnosti, práce a tvořivosti, historické zákonitosti a seberealizace.

Hlubšího studia a objasnění by zasluhoval vztah vědy a ideologie, poznání a zájmu, individuálního, třídního a společensko-historického poznání, teorie a praxe.

Zvláštní kapitolu tvoří otázky související s problematikou světónázorové a metodologické úlohy řady filosofických kategorií, které vystupují do popředí v procesu změn probíhajících v teoreticko-metodologických základech soudobé vědy (přírodní i společenské). K výrazným jevům tohoto procesu patří rozšíření pole působnosti a růst významu logicko-matematických metod ve vědě, vznik a rozvoj kybernetiky, teorie informací, důraz na strukturální analýzu a systémový přístup.

Z hlediska marxistické filosofie dialektického a historického materialismu nemůže jít o negativistický přístup ke strukturálním a systémovým přístupům a metodám v současné vědě, nýbrž o jejich hlubokou filosofickou, a tedy kategoriální analýzu, včetně dialektickomaterialistické interpretace kategorií struktury a systémů. Takto pozitivně orientovaná analýza může přispět k rozvinutí dialektického a historického materialismu, jeho světónázorové a metodologické funkce.

4. V současné době se musí československá filosofie a marxistická sociologie orientovat na některé základní úkoly, které mají význam pro rozvoj celé socialistické společnosti. Jde zároveň o úkoly, které nelze řešit bez spolupráce s ostatními vědami.

Ve zprávě předsednictva ÚV KSČ zdůraznil s. Biřák na říjnovém plenárním zasedání ÚV KSČ tři okruhy vědeckovýzkumných otázek, které mají v nadcházejícím období stěžejní význam.

Prvním okruhem těchto otázek jsou základní problémy rozvoje materiálně technické základny socialismu související s reprodukčním procesem, dialektika výrobních sil a výrobních vztahů v dalším rozvoji naší společnosti, otázky vědeckého řízení výroby; sociální důsledky vědeckotechnické revoluce a s tím spjaté změny ve společenském charakteru práce a v sociální struktuře společnosti apod. Pro nás

z toho jako jeden z nejzávažnějších problémů vyplývá objasnění směrů dalšího vývoje sociální struktury socialistické společnosti v období vědeckotechnické revoluce. Sociologický výzkum se bude muset zabývat teoretickými problémy třídní struktury socialistické společnosti, změnami, které se v ní odehrávaly od padesátých let, a jejími současnými vývojovými trendy. V souvislosti s objasňováním změn v sociální struktuře socialistické společnosti je rovněž třeba se zabývat analýzou společenského řízení a plánování sociálních procesů, rozpracovávat teoretické otázky sociálně ekonomického řízení, zkoumat vztahy mezi technicko-ekonomickou a sociální stránkou společenského systému se zvláštním důrazem na sociální prognózování, na rozbor a tvorbu sociálních cílových funkcí a na analýzu sociálních zdrojů jejich dosažení.

Druhý okruh vědeckovýzkumných problémů tvoří otázky zákonitostí rozvoje nového společenského řádu, zejména růst vedoucí úlohy dělnické třídy a komunistické strany, funkce socialistického státu jako nástroje diktatury proletariátu, další prohlubování socialistické demokracie, zdokonalení státoprávního uspořádání a uplatňování leninských principů národnostní politiky. Vzhledem k tomu, že v československé společnosti je závažným aspektem sociálního rozvrstvení aspekt národnostní, bude rovněž nutno řešit dialektický vztah sociální a národnostní otázky v socialistické společnosti, což má velký význam pro řešení otázek proletářského internacionalismu a socialistické integrace.

Třetím okruhem otázek jsou problémy spojené s výchovou nového, socialistického člověka a rozpracovávání základních rysů a perspektiv socialistického způsobu života. Je třeba teoreticky vyjasnit otázky socialistického životního způsobu, jeho koncep-

ce v protikladu k spotřební společnosti a maloburžoazním životním formám. S tím souvisí celé komplexy dalších otázek — od ideologie a hodnotové struktury přes problematiku životního prostředí člověka až k otázkám kulturní politiky. Samostatným komplexem problémů, jejichž řešení je významným zdrojem zrychlování socialistické výstavby a utváření socialistického způsobu života, je vzdělání.

Všechny tři problémové okruhy úzce spolu souvisejí a představují společenskou objednávku, která nám ukládá rozvíjet marxisticko-leninskou teorii jako nutný předpoklad k úspěšnému plnění náročných úkolů vyplývajících z potřeb rozvoje socialistické společnosti v současně etapě.

5. Tyto úkoly, které jsou z větší části zahrnuty ve státním plánu vědeckého výzkumu, lze řešit jen na základě sjednocení všech našich sil. Je nutné dále posílit meziporoborové týmové řešení, ještě zvýšit spolupráci stranických, akademických a vysokoškolských pracovišť.

Je třeba zobecnit výsledky, jichž bylo dosaženo ve spolupráci se sovětskými vědci při zkoumání některých otázek vědeckotechnické revoluce a v koordinaci s vědeckými centry socialistických zemí, především se SSSR, řešit i další úkoly. Závažným úkolem, jehož řešení je na samém začátku, je systematický, promyšlený, cílevědomý výběr kádrů a jejich výchova. Bez výchovy politicky a odborně vyspělých vědeckých pracovníků je zabezpečení úkolů a další rozvoj v marxistické sociologii, filosofii a vědeckém komunismu vážně ohrožen.

XIV. sjezd KSČ i ideologické plénum v říjnu minulého roku znovu podtrhly význam vědy, společenských věd, marxisticko-leninské filosofie při budování naší společnosti. Dosavadní opatření i dílčí pozitivní výsledky, kterých jsme dosáhli, jsou dobrým základem pro naši další práci.